

CHAKANA TO'LOV TIZIMLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH BORASIDA MARKAZIY BANKNING OLIB BORGAN FAOLIYATINING NATIJALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10091198>

Rahimova X.U

Ilmiy rahbar

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

Inomiddinov Ulug'bek To'xtasin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi Magistri.

Annotatsiya

Maqolada milliy to'lov tizimini rivojlantirish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi to'lov tizimini, shu jumladan chakana to'lov tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar

to'lov tizimi, elektron to'lovlar, naqd pulsiz hisob-kitoblar, plastik kartalar.

Аннотация

В статье рассматривается развитие национальной платежной системы, а также основные направления совершенствования платежной системы Республики Узбекистан, в том числе системы розничных платежей.

Ключевые слова

платежная система, электронные платежи, безналичный расчет, пластиковые карты.

Abstract

The article discusses the development of the national payment system, as well as the main directions for improving the payment system of the Republic of Uzbekistan, including the retail payment system.

Key words

payment system, electronic payments, cashless payments, plastic cards.

Kirish

Bugungi kunda mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar har tomonlama amalga oshirilayotgan bir paytda, bank tizimini yanada rivojlantirish, ularning jozibadorligini yanada oshirish dolzarb masala bo'lib bormoqda. Bugungi kunda mamlakatimiz tijorat banklari rivojlanishi, ular o'rtasidagi aloqalar, hisob-kitoblarning yangi turlarini joriy etish va takomillashtirish talab etilmoqda. Bu esa

o'z navbatida mamlakatning milliy to'lov tizimini yanada takomillashtirish bilan ham uzviy bog'liq.

Respublikamiz Prezidenti tomonidan bank-moliya sohasiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Bank tizimini yanada rivojlantirish masalalari 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishlarida ham alohida belgilab berilgan. Jumladan, ushbu farmonda naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmini oshirish, to'lovlarning zamonaviy shaklini joriy etish chora-tadbirlari ishlab chiqilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 9-yanvardagi PF-5296-sonli "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida³⁹:

"To'lov tizimini yanada rivojlantirish, shu jumladan real vaqt rejimida tezkorlik bilan hisobraqamlarni boshqarish va bank operatsiyalarini o'tkazish imkonini beruvchi masofadan bank xizmatlari ko'rsatgan holda tijorat banklarining samarali axborot almashinuvi tizimini tashkil etish" masalalari ham ko'rib chiqilgan.

To'lov tizimi-bu pul qiymatini o'tkazish orqali moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish uchun ishlatiladigan har qanday tizim. Elektron to'lov atamasi elektron usullardan foydalangan holda va bank xodimlarining bevosita aralashuvidan voz kechgan holda bir bank hisobvarag'idan boshqasiga amalga oshirilgan to'lovni anglatadi.

To'lov tizimi-bu to'lovchi va benefitsiar o'rtasida qiymatni o'tkazishni osonlashtiradigan mexanizm bo'lib, u orqali to'lovchi benefitsiarga to'lov majburiyatlarini bajaradi. To'lov tizimi keng miqyosda katta qiymat tizimlari va chakana to'lov tizimiga bo'linishi mumkin.

I. Katta Qiymatli To'lov Tizimi.

II. chakana to'lov tizimi:

1.Naqd To'lov

2.Qog'ozga Asoslangan To'lovlar

- Cheklar

- Talab Loyihalari

- To'lov topshiriqlari yoki bankirlar

3.Karta Asosida To'lovlar

- Kredit Karta

³⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning „O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatinitubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5296-sonli Farmoni.09.01.2018

- Debet Karta

4. Elektron to'lovlar va pul o'tkazmalari

- Elektron Kliring Xizmatlari

- Elektron Pul O'tkazmalari

- Haqiqiy Vaqtda Yalpi Hisob-Kitob

- Internet-Banking

- Mobil Banking.

Zamonaviy to'lov tizimlari an'anaviy to'lov tizimiga nisbatan naqd pul o'rnini bosuvchi vositalardan foydalanadi. Bunga debet kartalari, kredit kartalari, elektron pul o'tkazmalari, internet-banking va elektron tijorat to'lov tizimlari kiradi.

To'lov tizimlari jismoniy yoki elektron bo'lishi mumkin va ularning har biri o'z protseduralari va protokollariga ega. Standartlashtirish ushbu tizimlar va tarmoqlarning bir qismini global miqyosda o'sishiga imkon berdi, ammo hali ham ko'plab mamlakatga xos va mahsulotga xos tizimlar mavjud.

So'nggi yillarda O'zbekistonda operatsiyalar soni kartadagi pul aylanmasidan tezroq o'smoqda. Odamlar karta bilan nafaqat qimmat narsa sotib olganlarida to'laydilar, balki deyarli barcha xaridlarini kafe, do'kon, yoqilg'i quyish shoxobchalari va hatto kommunal xizmatlardan to'laydilar. Moliyaviy regulyatorning matbuot xizmatiga ko'ra, 2018 yilda banklararo to'lov tizimi orqali to'lov operatsiyalari soni Markaziy Bank 32 bilan taqqoslaganda 2017% ga oshdi. 2018 yilda Markaziy bankning banklararo to'lov tizimi orqali umumiy qiymati 74,7 million so'mlik 845,6 trillion so'mlik tranzaksiya amalga oshirildi. Masofaviy bank xizmatidan foydalanuvchilarning umumiy soni 1 yil 2019 yanvar holatiga ko'ra 7,95 milliondan oshdi. Ularning qariyb 360 mingtasi yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlardir. Va taxminan 7,6 million - jismoniy shaxslar. Kliring tizimi orqali 2018 yilda 10 154,9 milliard so'm miqdorida to'lovlar amalga oshirilgan bo'lsa, 2017 yilda bu miqdor 5181,3 milliard so'mni tashkil etdi.

2018 yil sentyabr oyida Uzcard to'lov tizimidagi jiddiy nosozliklardan so'ng O'zbekiston Prezidenti Markaziy bankka Milliy banklararo Protsessing markazi va yangi chakana to'lov tizimini yaratish bo'yicha ko'rsatma berdi. HumoCard-O'zbekistonda ham, xorijda ham operatsiyalarni amalga oshirish uchun bank to'lov kartalariga asoslangan Humo to'lov tizimi. Humo tizimi O'zbekiston to'lovining ajralmas qismi hisoblanadi.

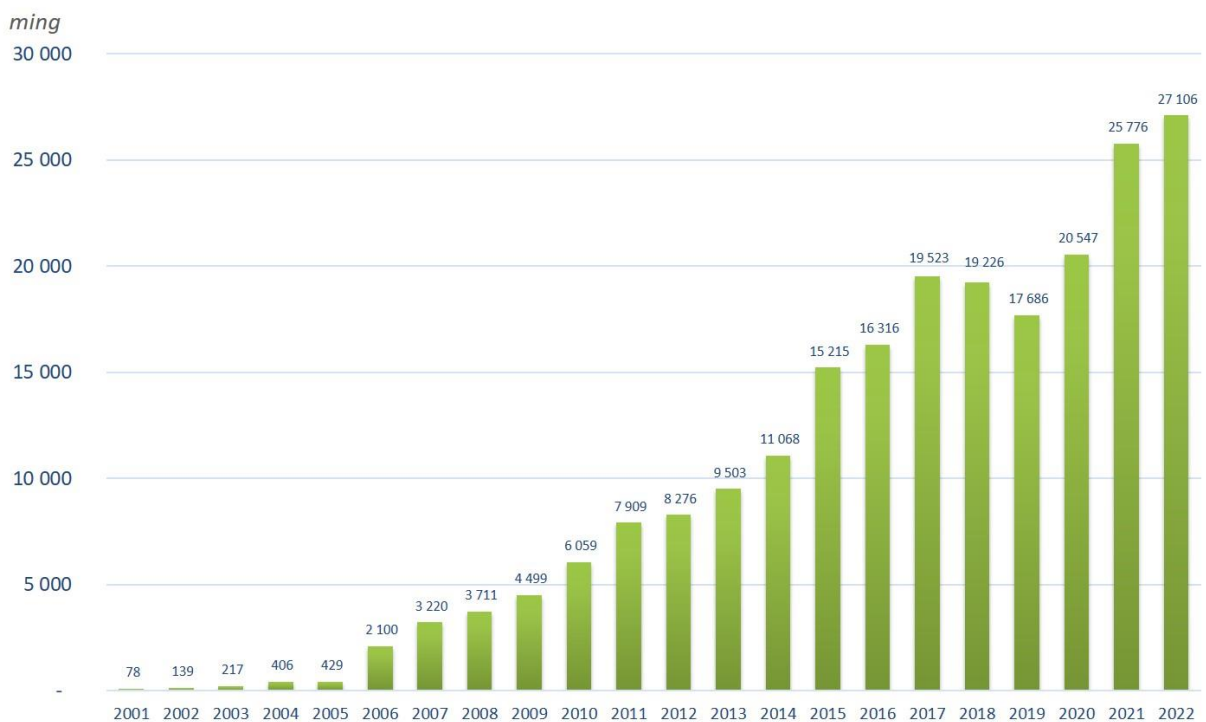
Bugungi kunda tijorat banklari tomonidan "Uzcard" hamda "Humo" to'lov tizimlarining milliy valyutadagi bank kartalari muomalaga chiqarilib, ularning infratuzilmasi kengaytirib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 24 sentabrdagi "Plastik kartalar orqali hisob-kitob tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 445-sonli qaroriga asosan Yagona umumrespublika protsessing markazi tashkil etilib, "Uzcard" to'lov tizimi faoliyat yurita boshladi.

2020 yil 11 aprelda Yagona umumrespublika protsessing markazi MChJga "Uzcard" to'lov tizimi operatori litsenziyasi Markaziy bank tomonidan taqdim etildi.

Muomaladagi bank kartalari soni

1 yanvar holatiga

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 sentabrdagi "Milliy to'lov tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3945-sonli qaroriga asosan Milliy banklararo protsessing markazi tashkil etilib, 2019 yilning I-choragidan boshlab "Humo" to'lov tizimi ishga tushirildi.

Milliy banklararo protsessing markazi MChJga 2020 yil 11 aprelda "Humo" to'lov tizimi operatori litsenziyasi Markaziy bank tomonidan berildi.

Mamlakatimizda bank kartalari infratuzilmasi 2020 yil 1 yanvar holatiga 20 547 ming dona bank kartalari, 392 361 ta to'lov terminallari hamda 9 203 ta bankomat va infokiosklardan tashkil topgan.

2019 yil davomida ikkita milliy chakana ("Humo" hamda "Uzcard") to'lov tizimlarining Visa, Mastercard, China Union Pay hamda Mir xalqaro to'lov

tizimlari bilan integratsiyasi samarali amalga oshirildi. Bu esa, ushbu xalqaro to'lov tizimlari kartalari foydalanuvchilari, ya'ni mamlakatimizga tashrif buyuruvchi turistlar, mehmonlar uchun keng shart-sharoitlar yaratgan holda "Humo" hamda "Uzcard" to'lov infratuzilmasi (bankomatlar va to'lov terminallari tarmog'i) orqali milliy valyutada to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Mamlakatimizda so'ngi yillarda moliya-bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar yangi bank texnologiyalari, zamonaviy bank xizmatlari, masofaviy bank xizmatlari takomillashishi iqtisodiy faollikni jadallashtirish hamda aholining turmush darajasini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda 2019 yilning aprel holatiga ko'ra, 34 296 ta e-POS virtual terminallar o'rnatilgan bo'lib, shulardan 29 809 ta virtual terminallar savdo va xizmat ko'rsatish obyektlarida o'rnatilgan, qolgan 4 487 tasi esa bevosita tijorat bank filiallarida birlashtirilgan. Buning natijasida respublikada kontraktsiz, ya'ni statsionar terminaldan foydalanmagan holda elektron to'lovlarni amalga oshirish imkoniyati yuzaga keladi.

Respublikamizda bankdan tashqari pul aylanmasini qisqartirish, aholining bo'sh pul mablag'ini bank depozitlariga jalb qilish, shuningdek, plastik kartalar orqali naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini rivojlantirish yo'lga o'tilib, tovar va xizmatlar uchun bank to'lov kartalari orqali hisob-kitob qilish keng ommalashdi. Xususan, 2018-yil holatiga ko'ra, 17,7 mln.ta bank plastik kartalari muomalada bo'lgan. Yil boshida O'zbekistonda 244,9 ming ta to'lov terminali mavjud bo'lib, 2018-yilga nisbatan 3,9 foizlik o'sish qayd etilgan. Bankomat va infokiosklar soni esa 21,8 foizga ortib, 6859 taga yetgan.